

Вікторія Бурмістровааспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики
НАДУ при Президентові України**СВІТСЬКА ТА ДУХОВНА ОСВІТА:
ШЛЯХИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ**

У статті досліджується проблема публічного адміністрування державно-церковних відносин, яка полягає у законодавчому забезпеченні визнання документів про освіту та наукові ступені, що видаються духовними навчальними закладами, та забезпеченні соціальних прав та гарантій педагогічних і науково-педагогічних працівників таких навчальних закладів та осіб, які навчаються у них. На підставі аналізу широкого кола джерел стверджується думка щодо необхідності реформатування взаємин між державою і релігійними об'єднаннями у цьому питанні. Висловлюються пропозиції вироблення рішення щодо прирівняння документів про освіту та наукові ступені й вчені звання державного зразка та відповідних документів духовних навчальних закладів і наукових установ, що діють або будуть діяти у структурі релігійних організацій України.

Ключові слова: державно-церковні відносини, релігійні організації, духовні навчальні заклади, свобода совісті та віросповідання, публічне адміністрування.

Viktoriya Burmistrova**SECULAR AND CHURCH EDUCATION:
TO HARMONIZE RELATIONS BETWEEN THE STATE AND THE CHURCH**

In this paper the problem of the system of public administration of church-state relations, which is the legislative provision Recognition of Diplomas and degrees issued by religious educational institutions and ensuring social rights and guarantees teachers and teaching staff of educational institutions and individuals who learn from them. Based on the analysis of a wide range of sources claimed opinion on the need to reformat the relationship between the state and religious organizations in this regard. State their decision-making regarding comparisons of documents on education and scientific degrees and academic titles state standard and related documents of religious educational institutions and scientific institutions that operate or will operate in the structure of religious organizations in Ukraine.

Keywords: church-state relations, religious organizations, religious educational institutions, freedom of conscience and religion, public administration.

Вікторія Бурмістрова**СВЕТСКОЕ И ДУХОВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ:
ПУТИ ГАРМОНИЗАЦИИ ОТНОШЕНИЙ ГОСУДАРСТВА И ЦЕРКВИ**

В статье исследуется проблема публичного администрирования государственно-церковных отношений, которая заключается в законодательном обеспечении признания документов об образовании и научных степенях, выдаваемых духовными учебными заведениями, и обеспечении социальных прав и гарантий педагогических и научно-педагогических работников таких учебных заведений и лиц, которые в них учатся. На основании анализа многочисленных источников утверждается мнение о необходимости реформирования отношений между государством и религиозными объединениями в этом вопросе. Высказываются предложения выработки решения касательно приравнивания документов об образовании и научных степенях и ученых званиях государственного образца, соответствующих документов духовных учебных заведений и научных учреждений, которые действуют или будут действовать в структуре религиозных организаций Украины.

Ключевые слова: государственно-церковные отношения, религиозные организации, духовные учебные заведения, свобода совести и вероисповедания, публичное администрирование.

Докорінна зміна державної політики щодо релігії і церкви в умовах незалежної України спричинила, зокрема, і бурхливий розвиток богословської освіти. Так, якщо станом на 1991 рік в Україні нараховувалось 14 духовних навчальних закладів [1], то станом на 1 січня 2014 року – 206 навчальних закладів, у яких навчається 18229 осіб [2].

Ухвалений у квітні 1991 року Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» не лише ознаменував вищезазначену зміну державної політики у сфері державно-конфесійних відносин, але й заклав правові підвалини для існування та розвитку богословської освіти в Україні. Зокрема, стаття 6 дала можливість громадянам здобувати релігійну освіту, а релігійним організаціям створювати для релігійної освіти навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших

формах, а статті 7 та 11 визначили духовні навчальні заклади як окремий вид релігійних організацій в Україні. Стаття 11 Закону передбачає, що духовні навчальні заклади створюються релігійними управліннями і центрами для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних релігійних спеціальностей [3].

Водночас за роки незалежності відбулося не лише кількісне зростання духовних навчальних закладів, але й зростання якості освіти у них. Однак нині, з точки зору держави, духовні навчальні заклади є видом релігійних організацій, діяльність яких регулюється Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», а не Законами України «Про освіту» [4] та «Про вищу освіту» [5]. Останні, зокрема, встановлюють порядок

створення вищих навчальних закладів, їх ліцензування та акредитації. Таким чином, духовні навчальні заклади нині практично не вважаються державою навчальними закладами та частиною освітньої системи України, що веде і до невизнання державою дипломів духовних навчальних закладів. На практиці це означає, що громадянин – випускник вищого духовного навчального закладу з точки зору держави вважається особою, що не має вищої освіти. Фактично, в даному випадку є підстави стверджувати про порушення вищезазначеного конституційного принципу рівності громадян незалежно від їх ставлення до релігії. При цьому маємо зазначити, що дипломи українських вищих духовних навчальних закладів визнаються за кордоном, що дає можливість їхнім випускникам продовжувати свою освіту у закордонних вузах (як духовних, так і світських) на програмах вищого рівня. Така ситуація не сприяє міжнародному іміджу України і є рудиментом тоталітарної політики колишнього СРСР щодо релігії і церкви.

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, яка об'єднує дев'ятнадцять провідних релігійних спільнот України (зокрема, православні, католицькі, протестантські, а також іудейську та мусульманські), що репрезентують понад 90 % релігійної мережі України, у своїх зверненнях на адресу представників вищої політичної влади країни постійно наголошує на необхідності розв'язання зазначеного питання в числі пріоритетних для подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин в Україні і остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього СРСР щодо релігії і церкви.

У вітчизняній науці шляхи до вирішення питання взаємовідносин світської та духовної освіти загалом та конкретним аспектам, що порушуються у даному дослідженні, запропоновані у працях В. Бондаренка, Л. Дмитренко, М. Заковича, С. Здіюрука, Ю. Калініна, Б. Лобовика, В. Любашенко, М. Новиченка, В. Пашенка, Р. Небожука, А. Роціної, Л. Филипович, П. Яроцького та інших. В. Бондаренко, зокрема, проводить досить ґрунтовний аналіз ситуації, що виникла через спорадичність розвитку духовних навчальних закладів і неврегульованість даного питання у нормативно-правовій площині. В. Бондаренко бачить вирішення проблеми у продовженні діалогу Церкви та Держави з метою напрацювання спільного бачення щодо визнання ролі та місця духовних навчальних закладів у нашому суспільстві [6].

Ураховуючи зазначене, можемо констатувати існування проблеми, що потребує нагального вирішення в системі державно-церковних відносин, яка, зокрема, полягає у законодавчому забезпеченні визнання документів про освіту та наукові ступені, що видаються духовними навчальними закладами, та забезпеченні соціальних прав та гарантій педагогічних і науково-педагогічних працівників таких навчальних закладів та осіб, які навчаються у них.

Отже, метою цієї статті є пошук шляхів до визнання державою документів про освіту та наукові ступені, що видаються духовними навчальними закладами, а також практичних кроків щодо розв'язання згаданої проблеми.

Слід зазначити, що з боку держави здійснювались певні кроки на шляху врегулювання згаданої проблеми. Так, згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 363 від 16 червня 2005 року «Про затвердження змін до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців

у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 року за № 507, до розділу «Гуманітарні науки» напряму підготовки 0301 «Філософія» введена спеціальність «Богослов'я (Теологія)» освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» – 6.030100, «спеціаліст» – 7.030103, «магістр» – 8.030103 [7].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра», до розділу «Гуманітарні науки і мистецтво» напряму підготовки 0203 «Гуманітарні науки» введена спеціальність «Богослов'я (Теологія)» освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» – 7.02030103, «магістр» – 8.02030103 [8].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2011 року за № 267 «Про внесення змін до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 року № 1719 та від 27 серпня 2010 року № 787» до розділу «Гуманітарні науки і мистецтво» напряму підготовки 0203 «Гуманітарні науки», введена спеціальність «Богослов'я (Теологія із зазначенням конфесії)» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» – 6.02030103 та доповнена (із зазначенням конфесії) спеціальність «Богослов'я» освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» – 7.02030103, «магістр» – 8.02030103 [9].

Наказом Вищої атестаційної комісії України від 29 квітня 2010 року № 273 «Про затвердження Змін до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» галузь науки «Філософські науки» була доповнена спеціальністю «Богослов'я» – 09.00.14 [10]. Проте, все це результати діяльності духовних навчальних закладів і досі залишаються невизнаними з боку держави.

20 червня 2013 року на розгляд Верховної Ради України було внесено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України» (щодо визнання документів про освіту та наукові ступені, що видаються духовними навчальними закладами) № 2380а. Законопроект було внесено групою народних депутатів: Л. М. Гриневичем, Ю. Р. Мірошніченком, О. М. Калетником, Р. М. Павленком, О. М. Сичем [11].

Авторський колектив пропонує внести зміни до ряду законодавчих актів, зокрема до статті 11 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», визначивши, що духовні навчальні заклади мають право здійснювати освітню діяльність за напрямом (спеціальністю) «Богослов'я» та готувати фахівців інших релігійних спеціальностей, а також відкривати аспірантуру, докторантуру та створювати спеціалізовані вчені ради відповідно до їх статутів (положень) у порядку, що затверджується їх релігійними центрами (управліннями). Водночас передбачається встановити, що духовні навчальні заклади мають право на акредитацію напрямів (спеціальностей) та акредитацію навчального закладу в порядку, передбаченому законодавством для таких навчальних закладів.

Особи, які завершили навчання за освітньою програмою духовного навчального закладу за акредитованим напрямом (спеціальністю) і успішно пройшли атестацію, відповідно до законопроекту отримуватимуть документи про освіту державного зразка і прирівнюватимуться у

правах до осіб, які отримали документи про освіту державного зразка у державних навчальних закладах.

Законопроектом пропонується визначити, що особи, які навчаються або працюють у духовних навчальних закладах, користуються правами та пільгами, встановленими законодавством України для студентів (учнів) та працівників навчальних закладів, створених відповідно до законодавства про освіту. Крім того, пропонується надати вищим духовним навчальним закладам право здійснювати освітню та наукову діяльність в інших галузях знань і підготовку фахівців різних кваліфікацій (нерелігійних) відповідно до Закону України «Про вищу освіту». Також пропонується внести зміни до статті 3 Закону України «Про освіту», у якій визначити, що атестація випускників духовних навчальних закладів, які навчалися за акредитованим напрямом (спеціальністю), здійснюється у порядку, затвердженому їх релігійними центрами (управліннями) та погодженому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти.

Передбачається також, що після внесення зміни до статті 9 Закону України «Про вищу освіту» вищі навчальні заклади, в тому числі духовні, матимуть право видавати документи про вищу освіту державного зразка тільки з акредитованого напрямку (спеціальності).

З метою сприяння практичній реалізації положень законопроекту, зокрема проходженню духовними навчальними закладами передбаченої процедури акредитації, у прикінцевих положеннях пропонується встановити, що під час проходження в установленому законодавством порядку вищим духовним навчальним закладом процедури акредитації напрямку (спеціальності) «Богослов'я», акредитації такого навчального закладу, створення та діяльності аспірантури, докторантури, спеціалізованої вченої ради цього вищого духовного навчального закладу за науковою спеціальністю «Богослов'я», документи про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання викладачів (педагогічних і науково-педагогічних працівників) і членів спеціалізованої вченої ради, видані вищими духовними навчальними закладами, вважаються еквівалентними відповідним документам, що видаються в установленому законодавством порядку. Зазначене положення покликане сприяти виконанню духовними навчальними закладами встановлених нормативів щодо педагогічних та науково-педагогічних працівників, ураховуючи те, що переважна більшість таких працівників духовних навчальних закладів має лише вищу духовну освіту та наукові ступені, присуджені вищими духовними навчальними закладами, які нині не визнаються державою.

Також у прикінцевих положеннях пропонується доручити Кабінету Міністрів України ухвалити нові нормативно-правові акти чи внести зміни до чинних з метою забезпечення акредитації напрямку (спеціальності) «Богослов'я» з урахуванням специфіки освітньої діяльності вищих духовних навчальних закладів; виділити «Богослов'я» в окрему галузь науки з поділом її на наукові спеціальності та після узгодження з релігійними організаціями внести відповідні зміни до Переліку наукових спеціальностей; із залученням представників релігійних організацій прийняти нові нормативно-правові акти чи внести зміни до чинних з метою правового та інституційного забезпечення створення та діяльності аспірантури, докторантури та спеціалізованих вчених рад вищих духовних навчальних закладів і подальшого державного визнання присуджених ними наукових ступенів з наукових спеціальностей, що входять до галузі

науки «Богослов'я», а також щодо порядку присвоєння вчених звань науково-педагогічним працівникам вищих духовних навчальних закладів; розробити порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання осіб, які на момент набрання чинності цим Законом здобули освіту, захистили дисертації на здобуття наукових ступенів та отримали вчені звання у вищих духовних навчальних закладах; а також із залученням представників релігійних організацій розробити галузевий стандарт вищої освіти за напрямом (спеціальністю) «Богослов'я» та підготувати і внести доповнення до Національного класифікатора України з метою забезпечення працевлаштування випускників вищих духовних навчальних закладів за напрямом (спеціальністю) «Богослов'я».

Саме це, на думку авторів, сприятиме визнанню документів про освіту та наукових ступенів, що видаються духовними навчальними закладами, розширенню гарантій реалізації громадянами права на освіту, незалежно від їхніх релігійних переконань, захисту соціальних прав студентів і працівників духовних навчальних закладів, подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин в Україні.

Слід зауважити, що зазначений законопроект отримав схвальну оцінку представників Церков та релігійних організацій, однак мусимо вказати на суперечності, що містяться у ньому.

Так, за змістом відповідних положень чинного законодавства з питань освіти видання документів про освіту державного зразка нерозривно пов'язується з дотриманням державних освітніх стандартів та вимог, тоді як відповідно до частини другої статті 11 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (в редакції законопроекту) духовні навчальні заклади матимуть «право здійснювати освітню діяльність ... без отримання ліцензії, а також відкривати аспірантуру, докторантуру та створювати спеціалізовані вчені ради відповідно до їх статутів (положень) у порядку, що затверджується їх релігійними центрами (управліннями)». При цьому за змістом другого речення частини третьої статті 3 Закону України «Про освіту» (у редакції законопроекту) атестація випускників духовних навчальних закладів здійснюватиметься «у порядку, затвердженому їх релігійними центрами (управліннями) та погодженому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти» [3].

З іншого боку, поширення на духовні освітні заклади вимог державних стандартів освіти, що є передумовою видання документів про освіту державного зразка, суперечитиме принципам, за змістом яких «церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави», яка «не втручається у здійснювану у межах закону діяльність релігійних організацій» і, звісно, може привнести чергове напруження у стосунки церкви і держави.

Також слід зауважити, що система духовних навчальних закладів навіть у межах однієї конфесії є неоднорідною з точки зору якості освітніх послуг, а також матеріально-технічного забезпечення кожного окремого закладу. Це пояснюється тим, що формування духовних навчальних закладів відбувалося спорадично, інколи під впливом чинників, які не стосувалися духовної освіти. Результатом цього процесу є те, що діючі в Україні духовні школи, попри заявлений ними статус, дають своїм слухачам освіту зовсім різного рівня. При цьому вже йдеться не про порівняння якості роботи духовних шкіл у рамках різних конфесій чи церков, де вони природно різні, а про духовні школи, що діють у межах однієї церкви чи релігійної організації.

З огляду на це, а також урахувавши досвід співіснування духовних і світських навчальних закладів у країнах, передусім Європейського Союзу [12], можемо запропонувати спосіб вирішення означеної проблеми публічного адміністрування у сфері державно-церковних відносин.

На нашу думку, цілком природною в окресленому питанні стала б домовленість церкви, уособленої Всеукраїнською радою церков та релігійних організацій і державою щодо певного якісного рівня духовної освіти, вимог до духовних шкіл та критеріїв оцінки їх діяльності. Згідно з цією домовленістю, оцінку діяльності впродовж достатньо короткого періоду часу могли б виконати відповідні державні органи (Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство культури України) разом із Всеукраїнською Радою церков та релігійних організацій або іншими органами, які були б спеціально створеними для цього тими релігійними організаціями, які мають у своїй структурі духовні навчальні заклади.

Завершення цієї роботи та її відповідного нормативно-правового супроводу дало б можливість прирівняти документи про освіту та наукові ступені й вчені звання державного зразка та відповідні документи духовних навчальних закладів і наукових установ, що діють або будуть діяти у структурі релігійних організацій України.

У цьому контексті сама постановка питання про державну акредитацію духовних навчальних закладів країни виглядала б недоречною. Здійснення такої акредитації суперечить конституційному принципу відокремлення церкви від держави. Акредитація навчального закладу означає незалежне оцінювання державою його готовності до здійснення освітньої діяльності та виглядатиме як пряме втручання держави у внутрішні справи церкви.

Література.

1. Рощина А. А. Мережа навчальних закладів релігійних організацій на Україні у 90-ті рр. XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/11/articles/sec3/s3a6.html.
2. Наказ Міністерства культури України від 19 березня 2014 року № 167 «Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2013 рік (релігійні організації)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/354806>.
3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
5. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
6. Бондаренко В. Зближення світської й духовної шкіл в Україні: вимога часу та межі можливого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/article_print.php?id=50975&name=studies_of_religions&lang=ua&.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2005 року № 363 «Про затвердження змін до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0816-05>.

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF>.

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2011 року № 267 «Про внесення змін до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 та від 27 серпня 2010 р. № 787» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/267-2011-%D0%BF>.

10. Наказ Вищої атестаційної комісії України від 29 квітня 2010 року № 273 «Про затвердження Змін до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0315-10>.

11. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України» (щодо визнання документів про освіту та наукові ступені, що видаються духовними навчальними закладами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47520.

12. Розмежування і взаємодія духовної та світської систем освіти в секулярному суспільстві: вітчизняна та європейська практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/juli/20.htm>.